

Osmanlı Sarayında Teşrîfât ve 950 Numaralı Teşrîfât Defteri'nde Bayram ve Nevrûz Hediyelemi

Feast and Novruz Gifts in the Ottoman Palace Reconstruction and Number 950 Book

Asuman Aydın*

Öz

Topkapı Sarayı'nda düzenlenen Bayram törenleri diğer merâsimlerde olduğu gibi teşrîfât usûlleri çerçevesinde gerçekleştirilir ve devletin ihtişamını yansıtır. Çalışmamızda III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemi Ramazan Bayramı törenleri ile III. Selim dönemi Nevrûz kutlamaları hakkında bilgi veren Teşrîfât Defteri kullanılmak sûretiyle devlet ricalinin bayram münasebetiyle hediyeleşmesi üzerinde durulmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Fon'unda bulunan (TS. MA., d.) 950 numaralı defter özellikle 1771 ve 1788 tarihlerinde sunulan hediyelemi mahiyeti ile ilgili bilgi vermekte ve dönemin maddî kültürü hakkında değerlendirme yapmaya olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Teşrîfât, Bahşış, Merâsim, Hediye

Abstract

Feast ceremonies held in Topkapı Palace are held within the framework of the methods of honor, as in other ceremonies, reflecting the magnificence of the state. In our study, III. Mustafa and Abdulhamid period Ramadan Feast ceremonies and III. The feast of the state official was emphasized by using the book of education that gives information about the Nevrûz celebrations of Selim period. The Prime Ministry Ottoman Archive, the book numbered 950 in the Topkapı Palace Fund (TS. MA., D.) Gives information especially about the nature of the gifts presented between 1771 and 1788, and provides an opportunity to evaluate the material culture of the period.

Keywords: Ottoman Empire, Ceremonies, Bahsis, Protocol, Gift

* (Dr. Öğrencisi); Necmeddin Erbakan Üniversitesi, asumanalnaydn@gmail.com; ORCID: orcid.org/0000-0002-4910-8368

Giriş

Osmanlı Devleti’nde merâsim/protokol anlamında kullanılan teşrîfât kelimesi şereflendirme, bir kimsenin ziyaretiyle bir yeri veya kimseyi şereflendirmesi mânasına gelen Teşrif kelimesinin çoğuludur¹. Osmanlılar birçok devlet kurumunda olduğu gibi teşrîfât teşkilâtını da kendilerinden önceki Türk devletlerinden örnek almış ve geliştirmişlerdir. Devletin ilk dönemlerinde de uygulanan teşrîfât vardı ancak bunlar kanunlaştırılmamıştı. Fâtih Sultan Mehmed, resmi törenlerin nasıl olması gerektiğini bir diğer deyişle teşrîfât kurallarını kanunlaştırmış belirli usûl ve esaslara dayandırmıştır². Fâtih tarafından konulan bu kanunlar devletin gücünün zirveye ulaştığı dönemde daha da gelişmiş ve protokolsüz bir şey yapılmaz hâle gelmişti.

Osmanlı Devleti’nde merâsimlerde teşrîfât işlerini yapan memura teşrifâti efendi denilmektedir. Kendisi devlet seremonisini iyi bilir saray, Dîvân-ı Hümâyün, Paşa Kapısı ve diğer yerlerde yapılacak olan merâsimlerde elindeki teşrîfât defterine göre protokolü idare ederdi³. Teşrîfât defterlerinde tören esnasında uygulanacak olan kaideler, merâsim sırasında verilecek olan hediyeler, bahşiş ve atama kayıtları kaydedilmiştir⁴. Teşrîfât kalemi önceleri Başdefterdârlığa bağlı mâli bir büro olarak faaliyet göstermekteydi. XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren resmi işler Dîvân-ı Hümâyün’den Bab-ı Ali’ye geçmiş ve Teşrîfâti efendi Sadrazama bağlı bir memur olmuştur⁵.

Teşrîfât kurallarında esas gelenektir ancak padişah değişen zaman ile birlikte bu kurallarda bir değişiklik yapmak isterse bu onun kararına bırakılmıştı. XVIII. yüzyılda devletin ekonomik sıkıntılara girmesiyle beraber önceleri uygulanan teşrîfât kurallarında değişikliklere gidildi ve merâsimler daha sâde yapılmaya başlandı. Gerçekleştirilen bu merâsimlerin arasında dini muhtevası dolayısıyla en önemli olanlardan biri Ramazan ve Kurban bayramlarında gerçekleştirilen törenlerdi.

Farsça’dan dilimize geçen “bayram” kelimesinin kökeni bezrâm/bezrem olup sevinç ve eğlence günü anlamına gelmektedir. Arapça’da ise âdet halini alan sevinç ve keder, bir araya toplanma günü gibi anlamlara gelen “ıyd” kelimesi kullanılmaktadır⁶. İslâm âleminin dinî bir vecibe olarak kutlamakla yükümlü olduğu iki bayram vardı: Ramazan ve Kurban. Bu bayramlar İslâm devletlerinde büyük bir ihtişamla kutlanır, törenlerin etkileyici geçmesine özen gösterilirdi. Böylece halk, elçiler, yabancı devlet görevlileri gibi izleyiciler devletin askerî sahada gösterdiği gücü, zenginliği merâsimlerde de görme fırsatı bulurdu.

Dini ve sosyal olmak üzere iki yönü bulunan Ramazan ve Kurban Bayramı merâsimlerine Abbasiler devrinde son derece önem verilmiş; İran kültürünün etkisinde kalarak Nevruz gibi bayramlar da kutlanmıştır. Özellikle Bağdat, Şam ve Kudüs gibi büyük şehirlerde baharın gelişini simgeleyen Nevruz için son derece görkemli kutlamalar yapılırdı⁷.

Fatımi Devleti’nde halife, Ramazan Bayramı sabahı saraydan çıkıp bayram namazının kılınacağı musallaya devlet erkanı ile birlikte gider, bu süreçte merâsim uygulanırdı. Merâsim kafilesinde ipek ve altın eşya ile süslenmiş fil ve zürafalar bulunur, güzergâh boyunca halife kabileyle beraber tekbir getirerek yürürdü. Merâsimlerin önemli bir diğer boyutu da memurlara dağıtılan tatlı ve büyük sofralarda verilen ziyafetlerdi. Kurban Bayramı kutlamaları ise arife günü vezâret dairesinde vezirin rütbe derecesine göre askeri ve sivil memurlar, ulema ve şairlerin tebriklerini kabûlüyle başlar; vezir burada yapılan tebriklerden

¹ Filiz Karaca, “Teşrifat”, *DİA.*, C.40, (İstanbul 2011), s.570.

² Erdem Sargon, “Bayram”, *DİA.*, C.V, (İstanbul 1992), s.257.

³ Dündar Alikılıç, *Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenleri: İmparatorluk Seremonisi*, (İstanbul: Kelebek Matbaacılık, 2004), 26.

⁴ Karaca, *a.g.m.*, 570.

⁵ Alikılıç, *a.g.e.*, 26.

⁶ Sargon, *a.g.m.*, 257.

⁷ Nebi Bozkurt, “Bayram Kutlamaları”, *DİA.*, C.V, (İstanbul 1992), 262.

sonra halifenin bayramını kutlamak için saraya giderdi. Ardından yüksek dereceli devlet adamları, ulema, Yahudi ve Hristiyan din adamları da tebriklerini sunarlardı⁸.

Selçuklu Devleti'nde ise hükümdar, bayram namazından sonra öncelikle hanedan mensupları ve devlet ricalinin tebriklerini kabul eder ve tüm ihtişamıyla donatılmış salonlarda yemekler yenir şairler şiir söyler müzisyenlerde sanatlarını icra ederdi⁹ ardından bayram tebriklerini sunmayı bekleyen halkın arasına karışırdı.

Sultanlar yalnız halkı ile değil, diğer Müslüman devlet yöneticileri ile de bayramlaşırdı. Sünnet olan hediyeleşmeye bu günlerde daha da önem verilir, sultanlar arasında hediye teatisi yapılırdı. Sözelimi Selçuklu Sultanları Abbasi halifeleri bayramlaşıırken aynı zamanda değerli armağanlarla birbirlerinin gönüllerini alırlardı¹⁰.

Osmanlılarda Ramazan Bayramı, oruç ayı olması vesilesiyle uzun süren kutlamalara vesile olmaktadır. Kutlamalar daha oruç ayı bitmeden devlet erkanı arasında başlar bayram sonuna kadar devam ederdi. Enderûn ve haremde uygulanan bu kurallara zamanın gerektirdiği eklemeler veya çıkarımlar yapılarak teşrîfât defterlerine kaydedilmiştir¹¹.

Topkapı Sarayı'nda düzenlenen Bayram törenleri diğer merâsimlerde olduğu gibi teşrîfât usûlleri çerçevesinde gerçekleştirilir ve devletin ihtişamını yansıtır. Çalışmamızda III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemi Ramazan Bayramı törenleri ile III. Selim dönemi Nevruz kutlamaları hakkında bilgi veren Teşrîfât defteri kullanılmak sûretiyle devlet ricalinin bayram münasebetiyle hediyeleşmesi üzerinde durulmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Fon'unda bulunan (TS. MA., d.) 950 numaralı defter özellikle 1771 ve 1788 tarihlerinde sunulan hediyelerin mahiyeti ile ilgili bilgi vermekte ve dönemin maddî kültürü hakkında değerlendirme yapmaya olanak sağlamaktadır.

1. Osmanlı Devleti'nde Saray Çevresi'nin Bayramlaşması

İslâm âleminde bayramlar sultanların ihtişamının yanı sıra âlicenaplığını göstermesine de bir vesileydi. Gösterişin merkezi ise saraydı. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra sultanlar yukarıda adı geçen devletlerin usûllerinden etkilenmiş hatta Nevruz kutlamaları da saray merâsimleri arasında yer almış, halkın da benimsediği bir âdet olmuştur¹².

Ramazân yani oruç ayının sonu gelmeden imparatorlukta yaşayan Müslüman cemâatlerin hazırlanmaya başladığı görülür. Bayram temizliği adıyla bilinen bu hazırlıklar sarayda da bir hafta öncesinden başlar tüm daireler temizlenir yeni elbiseler, giyecekler, takımlar satın alınır, hediyeler hazırlanırdı. Ramazan Bayramı kutlamaları devlet ricali arasında verilen iftarlarla başlar ve bayram sonuna kadar devam ederdi¹³.

Teşrîfât usûllerine göre bayram tebriklerinin başlama tarihi Ramazan ayının 26'ncı günüydü. İlk olarak sadrazam maiyeti ile Şeyhülislâm'ın konağına alayla bayram tebrikine giderdi. Ertesi gün ise Şeyhülislâm, kendine mahsus alay ile birlikte sadrazamı tebrik için konağında ziyaret ederdi. Şeyhülislâm sadrazamın konağını terk edince rütbe sırasına göre kubbealtı vezirleri sadrazamı ziyarete gelirlerdi. Böylece devletin üst kademesi saraydan önce kendi konaklarında birbirleri ile bayramlaşırdı¹⁴.

⁸ Bozkurt, *a.g.m.*, 262.

⁹ Cihan Piyadeoğlu, "Gazneliler ve Selçuklular'da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları", *Turkish Studies International periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 5/4 Fall (2010), 1413.

¹⁰ Bozkurt, *a.g.m.*, 262.

¹¹ Zeynep Tarım Ertuğ, *18. YY Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri: Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, Ed. Zeynep Tarım Ertuğ, (İstanbul 2006), 575.

¹² Abdülhaluk M. ÇAY, *Türk Ergeneokon Bayramı*, (Ankara: İleri Yayınları, 1989), 17.

¹³ Alikılıç, *a.g.e.*, 115.

¹⁴ Alikılıç, *a.g.e.*, 117.

Osmanlı'da bayramlaşma için muayede kelimesi kullanılırdı ve saray bayramlaşması arife günü başlardı. Bayramdan bir gün önce yapılan bu merâsime “Arife Dîvânı” adı verilmekteydi. O gün yalnız saray halkı arasında tertip edilen bir merâsim gerçekleşirdi¹⁵. Bayramlaşma merâsimleri kış mevsiminde Şadırvanlı Sofa'da kutlanırdı. Burası üçüncü avluda bulunan bir odaydı ve içindeki şadırvana nispetle bu isim verilmişti. Yaz mevsimine denk gelirse daha havadar bir yer olan üçüncü avludaki has odanın dış yüzünü çevreleyen çifte revaklı havzulu Mermer Sofa tercih edilirdi¹⁶. Padişah değerli mücevher ve kıymetli kumaşlarla süslenmiş arife tahtına oturur, saray halkı padişaha tebriklerini sunar¹⁷.

Sarayda tebrik merâsimi devam ettiği sürece mehter çalınır ve gemilerden top atışları yapılırdı. Bayram günü merâsim sabah namazı ile bayram namazı arasında gerçekleşirdi. Sabah namazından sonra ikinci avluda kurulan tahta padişah oturur ve *tecdid-i biat* adı da verilen bayramlaşma yapılırdı¹⁸. Saray tebrikleri son bulduktan sonra padişah bayram alayı adı verilen alay ile namaza gitmek için saraydan ayrılırdı. Padişahın câmiye gidene kadar bineceği at son derece süslenmiş bezenmiş olurdu. Yeniçeriler saraydan gidilecek câmiye kadar belirlenen güzergahın üzerinde çift sıra olur ve padişah bu kortejin içerisinde câmiye ulaşırdı. Namazdan sonra aynı güzergah takip edilerek aynı merâsimle saraya geri dönülür ve bayram alayı son bulurdu. Sadrazam kallavilerini¹⁹ giyerek yerine geçer ve rütbelerine göre başta vezirler olmak üzere teşrîfât sırasına göre el öpülürdü. En son teşrîfâti efendinin etek öpmesiyle tören son bulur ve padişahın resmi başlardı. Ardından padişah has oda kasrı meydanına konulan taht da bîrûn halkının bayram tebriklerini kabul ederdi²⁰. Padişahın altın işlemeli tahtı Babüssaâde önüne sütunlar arasına yerleştirilir. Padişah has odalılarının bayram tebriklerini kabul eder ve kurulan gösterişli tahta otururdu. Kanûn-ı kadim gereği nakib'ül-eşraf gelerek el öper ve yapılan dua ile merâsim başlardı. Herkesin katılımına açık olan bu şenlikler son derece gösterişli gerçekleşirdi²¹.

Merâsim başladığında tüm saray mensubu rütbesine göre mirâlemden başlayarak tebrik merâsimini gerçekleştirirdi. Şikâr-ı Hümâyün ağaları, müteferrikabaşı, kâpıcılar kethüdası ağa ve ocağı, kethüda ve kâtipleri, şahincibaşı, hekimbaşı, cerrahbaşı has ahır rahtvanları iskemlecibaşı gibi sarayla alakalı görevleri olanlar etek öperler. Sonrasında belirli teşrîfât kuralları çerçevesinde sadrazam padişah huzuruna gelir etek öper ve teşrîfâti efendiden daha önceden hazırlanmış olan etek öpeceklerin listesinin yazılı olduğu defteri alır. Sadrazamdan sonra rütbe derecelerine göre vezirler, nişancı, defterdâr, kaptan paşa, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi, kadiaskerler ardından reis'ül-küttâb şehremini gibi görevliler tebriklerini sunarlar ve hükümet erkanının tebrikinden sonra sıra ilmiye sınıfına gelirdi. Teşrîfâtçı, Şeyhülislâm'dan sonra gelen her ilmiye mensubunu hükümdara takdim ederdi. İlmiye sınıfı tebriklerini sunduktan sonra sancak beyleri, altıbölük ağaları ve maiyetleri, son olarak da yeniçeri ağası tebriklerini sunmak için gelirdi²².

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1945), 201.

¹⁶ Sevgi Ağca Diker, *“Has Oda Teşkilatı”*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 87.

¹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 202.

¹⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, “Osmanlı İstanbul’unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 (2010): 132.

¹⁹ Eskiden sadrazam ve vezirlerin giydikleri, iyi cins, yumuşak ve hafif keçeden yapılmış, üstüne çok ince Hint tülbendi sarılı, ön kısmında 4 parmak eninde meyilli sırma bir harç dikili, 40 santim kadar yükseklikte, üstü dar, altı geniş ve dört köşeli, içinde başın yerleşeceği bir yuva bulunan büyük kavuk. Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 84.

²⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2008), 80.

²¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 204.

²² Alıkkılıç, *a.g.e.*, s.118.

2. 950 Numaralı Teşrifât Defterinde Bayram ve Nevrûz Hediyelemi

Osmanlıda teşrifâtı efendi tarafından kaydı tutulan teşrifât defterleri tutulduğu dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihini yansıtan merâsimlerde gözetilmesi gereken kuralları saray halkı ve padişaha sunulan hediyelemi konu edinmektedir.

Çalışmamıza kaynaklık eden 950 numaralı Teşrifât Defteri toplam sekiz varak. olup 1185/1772 ve 1202/1788 tarihli Ramazan Bayramı merâsimleri ve 1196/1781-82, 1205/1790-91 senesinde gerçekleşen nevrûz kutlamaları vesilesiyle verilen hediyelemi miktarı ve cinsleri, görevli olan kişiler ve saray mensupları hakkında bilgi vermekte, XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayında hediyeleşme usüllerini örneklemektedir.

Defterdeki kayıtlardan birinde “İyd-ı Fıtr ve İyd-ı Edha” (Ramazan ve Kurban Bayramlarında) şeklinde kayıt tutulmuş olmasına rağmen sonunda verilen tarihten Ramazan bayramı olduğunu anlıyoruz. Geri kalan kayıtlarda ise doğrudan İyd-i Şerîflerde olarak geçmesine rağmen tarihlerden yine Ramazan Bayramına tekabül ettiği tespit edilmiştir. Bu sebeple metin içerisinde Ramazan Bayramı törenlerine ağırlık verilmiştir.

2.1. Bayram Hediyelemi

Osmanlılarda bayram törenleri dînî muhtevâsının yanında hanedanın gücünü yansıtmâsı bakımından da son derece önemlidir. XVIII. yüzyılda Osmanlı devleti ekonomik açıdan sıkıntılar yaşıyor olsa da teşrifât usülleri gereğince kutlanan törenlerde hediyeleşmeye oldukça önem vermiştir. Padişah tarafından görevlilere ve saray mensuplarına çeşitli hediyelemi verildiği gibi padişaha sunulan hediyelemi de vardı. Tüm bunların dönemin en güzel/gösterişli hediyelemi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Arife günü, Bîrûn halkı ile dîvân akdeden padişah, bayram sabahı ilk önce has odaya gelir ve sabah namazını bazen cemâatle burada kılar. Bayram namazı için alayla câmiye gitmeden önce muayede-i havas denilen has odalılar ve iç hane halkının bayramlaşma merâsimi gerçekleşirdi²³. Buna göre incelediğimiz defterde, Ramazan 1185/7 Ocak 1772 tarihinde kutlanan Ramazan Bayramı merâsiminde Osmanlı tahtında 26’ncı padişah III. Mustafa(1757-1774)²⁴, Ramazan 1202/5 Temmuz 1788 senesinde kutlanan merâsimde ise tahta 27’nci padişah Sultan I. Abdülhamid(1774-1789) bulunmaktaydı. Ramazan 1202/Haziran-Temmuz 1788 senesi bayramlarının yaz mevsimine denk geldiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda Ramazan bayramı merâsimlerinin Mermer Sofa’da²⁵ gerçekleştirildiği, Ramazan 1185/Aralık 1771-Ocak 1772 senesi bayramlarının kış mevsimine denk gelmesi sebebiyle Şadırvanlı Sofa’da²⁶ gerçekleştiği söylenebilir. Bayram törenlerinin önemli kısımlarından biri de hediyeleşmedir. Padişah tarafından görevlilere ve saray mensuplarına çeşitli hediyelemi verildiği gibi padişaha sunulan hediyelemi de vardı. Törenler vesilesiyle padişaha zamanın en güzel hediyelemi sunuluyordu.

Teşrifât defterlerinde devlet kademelerinde gerçekleşen protokoller anlatıldığı gibi dâveti getirenler, törende görevli olan kişilere verilen hediye ve in’amlar, saray mensuplarına sunulan hediyelemi yer

²³ Alikılıç, *a.g.e.*, 116.

²⁴ Mustafa-yı Sâlis, Sultan Mustafa Han bin Ahmed-i Sâlis olarak da bilinmektedir. Cihangir mahlasıyla şiirler yazmıştır. III. Ahmet ile cariyeye kökenli Mihrîşah Kadın’ın oğludur. Detaylı bilgi için bkz: Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 333.

²⁵ Topkapı Sarayı’nın üçüncü avlusunda has oda biriminin dış yüzünü çevreleyen çifte revak havuzlu mermer sofa ve köşklileri asma bahçeye açılıyordu. Has odanın bir uzantısı olarak planlanmıştı. Detaylı bilgi için bk. Gülru Necipoğlu, *15 ve 16 yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, çev., Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 199.

²⁶ Üçüncü avluda bulunur arz hâne ve hareme açılan kapıları vardır. Zaman zaman çeşitli törenler burada kutlanmaktadır. Odanın içerisinde bulunan şadırvandan dolayı Şadırvanlı Sofa, Şadırvanlı Oda olarak da anılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Necipoğlu, *a.g.e.*, 197.

almaktadır. İncelenen defterde ise çeşitli görevliler ve saray mensuplarına verilen hediyeler, bahşişler ve aidatlar yer almakta, dönemin üst sınıf ricalinin maddî kültürü hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Bayram törenlerinde, padişahın kızları ve oğullarına saray mutfağından halkın çok kolay ulaşamadığı çiçekler, çeşitli meyve ve şurublar hediye edildiği bilinmektedir. Nitekim Sultan III. Mustafa'ya Razaman Bayramı münasebetiyle hangi mercî tarafından verildiği tespit edilemeyen hediyeler şu şekilde sıralanmıştır.12 adet çiçek tablası, 8 adet şekerleme tablası,1 adet şeker boğçası,2 adet billûr sakız işi²⁷ kâse, 8 adet billûr İngiliz işi bardak, 14 adet billûr bardak, kâse ve türlü şeker, 14 adet reçel kâsesi, 214 sepet meyve, 65 sepet türlü kuru yemiş²⁸ sunulmuştur. Çalışmamıza konu olan defterdeki veriler sunulmuş olan hediyelerin meyve, kuru yemiş, reçel, şeker ve şekerlemeler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak şüphesiz dikkati çeken nesnelere Sakız işi kâseler, İngiliz işi billûr (kristal) bardak ve kâseler olmalıdır.

Bir başka sayfada sultanların özel hizmetlerine bakan, Has oda mensuplarından biri olan Silâhdar Ağa'nın hediyeleri görülmektedir. Fâti Kanunnâmesi'ne göre Silahtar Ağa Has odalıların, has odabaşından sonra ikinci büyük yöneticisi olarak belirlenmiştir²⁹. Nitekim 1788 tarihli bayramda I. Abdülhamid'e sunduğu hediyeler arasında; 20 adet tahta üzerindeki tasvir veya süslemelerin parlak görülmesini sağlayan rûgani tahta tabla içerisinde yaldızlı ve İngiliz işi elmastraş bardak,12 adet polad tabla içerisinde renkli Saksonya bardak, 1 adet içi nebat şekerleme ile dolu ve müzeyyen aşâğıkârî billûr boğça, rûganî tablada içi sakız ile dolu İngiliz işi elmastraş kâse, 20 adet rûganî tabla içinde içecek dolu yaldızlı büyük elmastraş kâse, 69 adet içi şekerleme dolu çiçek tabla içinde yaldızlı kesme cam sahan, 20 adet içi renkli şeker dolu rûgani tabla içinde kesme cam sâde bardak ve kâse, 20 adet çiçek desenli tabla, 20 adet içi vişne, erik ve elma reçeli dolu yaldızla süslenmiş büyük elmastraş, 120 sepet çeşitli yaş meyve ve 80 sepet çeşitli kuru meyve vardı.³⁰ III. Mustafa'ya verilen hediyelerin yemiş kısımlarında değişim olmasa da tabla, bardak ve kâselerin ithal edildiği yerlerde yenilikler görülür. İngiliz, Sakız işleri yine revaçtadır ancak anlaşılıyor ki Saksonya (Bugün Almanya'nın Dresden şehrini içine alan bölge) üretimi de saray çevresinde şöhret bulmuş, bayram hediyeleri içine dahil edilmiştir.

Bayram merâsimlerinde teşrifât gereği padişahın kızları ve şehzâdelerine çeşitli hediyeler sunulmaktadır. III. Mustafa'nın çocukları, şehzâde Selim ve Mehmet'e, kızları Şah Sultan, Fatma Sultan, Beyhan Sultan ve Hatice Sultan'a hediyeler sunulduğu görülmektedir. Nitekim kayıtlar da dikkat çeken bir diğer husus da, III. Mustafa'nın şehzâdeleri Selim ve Mehmet'e verilen hediyelerin miktarları farklılık gösterirken, Padişahın kızlarına verilen hediyelerin türleri ve miktarlarının aynı olmasıdır.

Şehzâde Selim, III. Mustafa ve Mihrişah Sultan'ın oğludur. Selim-i Sâlis olarak da bilinir. Osmanlı hanedanında 36 yıl aradan sonra doğan ilk şehzâdedir. Bu sebeple doğumu büyük şenliklerle kutlanmıştır. 1772 bayramında 11 yaşında olan şehzâde Selim'e 8 adet billûr bardak ve türlü şeker, 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1 adet şeker boğçası, 100 sepet meyve, 50 sepet çeşitli kuru yemiş, 7 adet billûr kâse ve türlü şeker³¹ sunulmuştur.

Şehzâde Mehmet III. Mustafa'nın iki oğlundan biridir. 1772 senesinde gerçekleşen bayram muayenedelerinde şehzâde Mehmet'e sunulan hediyeler kaydedilmiştir. Ancak Şehzâde Mehmet 1767 yılında küçük yaşta vefat etmiştir³². Şehzâde Mehmet'e 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1

²⁷ Defterde "billûr sakız kâsesi" şeklinde kaydedildiği için sakız işi kâse olarak kabul ettik. Bir başka kayıтта "Rûgani tabla içerisinde sakız ile memlu İngiliz kârî elmastraş kâse" geçen kısmı ise sakız ile dolu ifadesinden dolayı metinde içerisine sakız konulan kâse şeklinde yazdık.

²⁸ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7a.

²⁹ Abdurrahman Deveci, "Osmanlı Minyatürü'nde Kızlar Ağası ve Has Oda Ağaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43, (2016): 1028.

³⁰ TS.MA., d, nr.950, vrk. 2a.

³¹ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7a.

³² Sakaoğlu a.g.e., 347.

adet şeker boğçası, 50 sepet meyve, 50 sepet çeşitli kuru yemiş, 7 adet billûr kâse ve türlü şeker, 7 adet billûr bardak ve türlü şeker sunulmuştur³³.

Şah Sultan, III. Mustafa'nın baş kadını Mihrişah Sultan'dan 1761 tarihinde doğan kızıdır. 3 yaşına gelince Vezir-i azâm Bahir Köse Mustafa Paşa'ya nişanlanmıştır. Ancak vezir-i âzam azl edilip öldürülünce nişan son bulmuş, 1768'de Nişâncı Mehmet Paşa ile nişanlanmış ancak bir yıl sonra Mehmet Paşa azl edilip öldürülmüş ve nişan son bulmuştur. I. Abdülhamid zamanında Nişâncı Seyyit Mustafa Paşa ile nişanlanmış ve nikahlanmıştır. Oldukça varlıklı olan Şah Sultan genç yaşta hayatını kaybetmiştir³⁴. 1772 bayram merâsiminde 11 yaşında ve bekar olan Şah Sultan'a 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1 adet şeker boğçası, 7 adet cam kâse ve türlü şeker, 7 adet cam bardak ve türlü şeker, 50 sepet türlü kuru yemiş ve 50 sepet meyve sunuldu³⁵.

Beyhan Sultan III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan 2 Recep 1179/15 Aralık 1765 tarihinde doğan kızıdır. Halep Valisi eski Silâhdâr Mustafa Paşa 1784 yılında evlendi. Oldukça varlıklı bir hayat sürmüştür. Çiftesaraylarda bir sarayı ile Akıntıburnu ve Arnavutköyü'nde birer sarayı vardı. Mustafa Paşa'dan Hatice Sultan adında bir kızı olmuştur³⁶. 1772 bayramında 7 yaşındadır ve sarayda haremde yaşamaktadır. Beyhan Sultan'a, 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1 adet şeker boğçası, 7 adet cam kâse ve türlü şeker, 7 adet cam bardak ve türlü şeker, 50 sepet türlü kuru yemiş ve 50 sepet meyve sunuldu³⁷.

III. Mustafa'nın çocuklarından Fatma Sultan hakkında yeterli bilgi yoktur. Küçük yaşta hayatını kaybeden Fatma Sultan'a, 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1 adet şeker boğçası, 7 adet cam kâse ve türlü şeker, 7 adet cam bardak ve türlü şeker, 50 sepet türlü kuru yemiş ve 50 sepet meyve sunuldu³⁸.

Hatice Sultan, III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan 1768 yılında doğan kızıdır. Hotin Muhafızı Esseyid Ahmet Paşa ile I. Abdülhamid zamanında evlendirilmiştir. Arnavutköyü'nde bir arsa satın alarak buraya Hatice Sultan Sarayı'nı yaptırmıştır. 1824 yılında vefat ettiğinde oldukça borcu vardı. Çocukları olmadığından mirası kardeşi Beyhan Sultan'a kalmıştır. Terekesi ödeyemediğinden borçları II. Mahmut tarafından ödenmiştir³⁹. 1772 bayramında 4 yaşında ve bekarıdır. Hatice Sultan'a 5 adet çiçek tablası, 5 adet şekerleme tablası, 1 adet şeker boğçası, 7 adet cam kâse ve türlü şeker, 7 adet cam bardak ve türlü şeker, 50 sepet türlü kuru yemiş ve 50 sepet meyve sunuldu⁴⁰.

Defterde kendilerine hediye sunulan sultanların her birinin 1772 bayramında bekar oldukları ve saray da yaşadıkları tespit edilmiştir.

Bayramda saray mutfağı yoğun bir şekilde çalışırdı. Her iki dini bayramda saray mutfağından padişaha şehzâdelere, sultanlara, ağalara ve Şeyhülislâm'a *iftariyelik* ya da *ramazaniye* adı altında türlü şuruplar, sofrta takımları ve yiyecekler takdim edilirdi⁴¹. 1788 Ramazan Bayramı merâsiminde, I. Abdülhamid'in şehzâde ve sultanlarına, 12 adet rûganî tabla içinde içi çeşitli içecek ile dolu yıldız süslemeli elmastraş kâse, 5 adet içi renkli şeker ile dolu saksonyakâri bardak, 5 adet içi badem ezmesi dolu yıldızlı beyaz billûr sahan, 5 adet içi renkli şeker dolu yıldızlı küçük billûr sahan kapak ile birlikte, 5 adet içi sakız dolu küçük yıldızlı elmastraş kâse, 10 adet çiçekli mevlûd tablası içinde renkli şeker ile

³³ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7a.

³⁴ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 154.

³⁵ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7b.

³⁶ Uluçay, *a.g.e.*, 156.

³⁷ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7b.

³⁸ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7b.

³⁹ Uluçay, *a.g.e.*, 158.

⁴⁰ TS.MA., d, nr.950, vrk. 7b.

⁴¹ M. Çağatay Uluçay, *Harem II*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2011), 274.

dolu sâde billûr bardak ve kâse, 15 adet çiçekli tabla içinde şekerleme ile dolu yıldız süslemeli billûr sahan, 5 adet rûgani tabla içinde yıldızlı elmastraş bardak, 8 adet çiçek süslemeli tabla, 40 sepet çeşitli yaş meyve ve 35 sepet çeşitli kuru meyve sunuldu.⁴²

2.1.1. Saray Görevlilerine Verilen Hediyeler

Darüssaade Ağası; Osmanlı devlet protokolünün önemli görevlilerinden bir diğeridir. Padişahın özel dairesinin bulunduğu hanımları, çocukları ve cariyelerinin yaşadığı yerin sorumlusudur. Darüssaade Ağası bütün harem ağalarının amiriydi⁴³. Bayram törenlerinde önemli bir yere sahip olan Darüssaade ağalarına tebriklerini sunduktan sonra hilat giydirilir ve bayram pişkeşleri verilirdi. Darüssaade Ağası'na 1788 tarihli bayramda 6 adet rûganî tablada içi çeşitli reçel ile dolu yıldızlı elmastraş kâse, yine rûganî tablada çeşitli içecek ile dolu yıldızlı elmastraş kâse, 5 adet polad tabla içinde şekerleme dolu saksonya işi sahan ve bardak, 12 adet çiçekli tabla içinde yıldızlı sâde elmastraş bardak, 8 adet çiçek süslemeli tabla, 15 adet içi şekerleme dolu çiçekli tablada yıldızlı billûr sahan, 40 sepet yaş meyve ve 35 sepet kuru meyve sunulmuştu.⁴⁴

Hazinedar Ağa; Osmanlılar'da hazine görevlilerine hazinedar denilmektedir. Siyahî harem ağalarından harem masraflarına bakan kişilere Hazinedar Ağa denilmektedir⁴⁵. 1788 bayramında 5 adet rûganî tabla içinde sâde elmastraş bardak, 3 adet çiçekli tabla içinde reçel ile dolu sâde billûr kâse, 6 adet çiçek desenli kumaş tablada içi içecek dolu sâde billûr kâse, 12 adet çiçekli tabla içinde şekerleme dolu yıldızlı billûr sahan ve yıldızlı sâde elmastraş bardak, 5 adet çiçek motifli tabla, 25'er sepet yaş ve kuru meyve sunuldu⁴⁶.

At Uşakları; Bayram merâsimlerinde verilen bahşişler ve aidatlar teşrifât geleneklerinin bir parçasını oluştururdu. Sarayın II. Avlusunda bulunan ahır binaları Fâtihten Sultan Mehmed zamanında yapılmış ve çeşitli dönemlerde onarımlardan geçerek son halini almıştır. Ahırlarda padişaha ayrılan gösterişli atların yanında değerli koşum takımları da önemli bir yer tutuyordu⁴⁷. Bu ahırlarda görevli at uşakları da bayram merâsimi dolayısıyla bahşiş alırlardı. İncelenen defterde, hangi görevlinin ne kadar bahşiş alacağını rütbe derecesine göre belirlendiğini anlıyoruz. Sarayın saraç cemaâtinin amirlerinden, padişahın mücevherli eyer takımlarından sorumlu olan rahtuvan 6 kuruş, ahırların temizliğinden sorumlu olan tavlacı 6 kuruş, koşum takımlarına deri eşya imâl eden 2 sarraça 7'şerden 14 kuruş, harem ve selâmlığa tabla ile yemek taşıyan tablakâra 3 kuruş, saraya ait işleri ve padişahın günlük şahsi işlerini görmekle vazifeli olan enderûn teşkilatına mensup bir nevi hizmetkar olan toplam 13 nefer çukadara 10'ar kuruştan 130 kuruş bahşiş verilmiştir.⁴⁸

Diğer Görevliler; Saray teşkilatında tüm koşuşlarda aynı ünvan ile görevlilerin bulunması çalışma alanını zorlaştırmaktadır. Hazine kilerli ve seferli koşuşlarında aynı adla ağalar bulunabilir. Mesela şerbetçi has odada padişahın içeceğini hazırlayan kişidir. Aynı ünvan ile kilerli koşuşunda da şerbetçi bulunmaktadır. Has odalı ağaların maiyetlerinde özel hizmetlerini gören iç oğlanlar vardır. Has oda başının maiyetinde zülüflü baltacılar koşuşundan kahvebaşı tebardârı, kullukçu ağalar, sakası, tûfengi yamağı gibi görevliler, Seferli koşuşunda has odalı ağaların maiyetinde kullukçu, müezzin, şerbetçi, saka, cüce, sır kâtibi yamağı, nöbetçi başı, gibi, kilerli koşuşunda, şerbetçi, kilerli nöbetçi başı, kiler başı kullukçu ağa gibi görevliler vardı.

⁴²TS.MA., d, nr.950, vrk. 2b.

⁴³Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *DiA.*, C.IX, (İstanbul 1994), 1.

⁴⁴TS.MA., d, nr.950, vrk. 2b.

⁴⁵Erdoğan Merçil, "Hazinedar", *DiA.*, C.XVII, (İstanbul 1998), 143.

⁴⁶TS.MA., d, nr.950, vrk. 3a.

⁴⁷Necipoğlu, *a.g.e.*, 104.

⁴⁸TS.MA., d, nr.950, vrk. 3b.

Eski geleneklere göre 1788 bayramında, saray teşkilâtının çeşitli kademelerinde görevli olan çavuş ağalara 60 kuruş bahşiş verilmiştir. Defterde bu ücreti kaç kişinin aldığı belirtilmediği için nefer başına ne kadar ücret aldıkları tespit edilememiştir. Baş çavuş ağa 10 kuruş, Osmanlı ilmiye teşkilatında müderris olabilmek için belli bir süre staj yapan mülazımlara 4'er kuruştan 8 kuruş, has oda imamlarının içerisinde seçilerek atanan has oda imamına 10 kuruş, müezzin ağalara 50 kuruş, padişahın sarığı ve abdest havlularının temizlenmesi ve düzenlenmesinden sorumlu olan kullukçu ağalara ve arz ağalarına 15 kuruş, seferli koğuştaki zabıtlarından comesubaşı ağaya 15 kuruş, muhafız olarak görev yapan tufengi yamaklarına 20 kuruş, aşağı koğuştaki olan cüce ağalara 12 kuruş, kilerli oda da görevli olan şerbetçi ağaya 10 kuruş, kilerbaşı kullukçu ağaya 10 kuruş, padişahın ihsan edeceği altınlarını, padişahın mücevher sorgucunu ve değerli mücevherlerini muhafaza eden çantacı ağaya 10 kuruş, kiler mürettebelerine 20 kuruş, sarıkları hazırlayan destari yamaklarına 18 kuruş, padişahın en yakın hizmetinde bulunan has oda ağalarından sır kâtabi yamağına 5 kuruş, kiler nöbetçibaşı ağaya 10 kuruş, zülüflü baltacılar ocağından kahvebaşı teberdârına 5 kuruş, sakaya, 3 kuruş, tufengi başı tirdârına 3 kuruş, has oda sakalarına 6 kuruş, câmîcilere zülüfliyan 8 kuruş, kütüphanecilere zülüfliyan 4 kuruş, silâhdâr ağanın maiyet memurlarından kuşçuların hepsine 40 kuruş, hamallara 10 kuruş, kandilciye 3 kuruş aidat verilmiştir⁴⁹.

Yargı makamının en üstünü temsil eden Şeyhülislâm için özel dâvet yazılır ve bunun için Enderûn Ağaları görevlendirilirdi. Şeyhülislâm'ın konağına giderek dâvet yazısını bizzat sunar, bu hizmetleri karşılığında padişahın bahşiş ve çeşitli hediyeler alırdı⁵⁰. Padişah tarafından dâvet edilen Şeyhülislâm'ı, dâvet için enderûn ağalarından Has odabaşına 1 adet boğça ve 275 kuruş, dâvet ile gelen ağaya 1 adet boğça ve 5000 kuruş, çukadar ağaların hepsine 1000 kuruş, padişahın baş çukadar ağaya boğça ve 500 kuruş Silâhdâr Ağa'nın kapusuna 500 kuruş, Şeyhülislâm hazretlerinin çizmesini giydiren ağaya 30 kuruş, has oda da şilteci, iki nefer hırka-ı şerifeci ve dört nefer odacı ağalara 250 kuruş, has ahırlılara 25 kuruş iki nefer kullukçu ağalara 30 kuruş, bahşiş verildi⁵¹.

Silâhdâr ağalar iki parça mevâcib kürkü getirdiklerinde bazı mahallere hediyeler verilmesi teşrîfât usûllerindendi. Bostancı kethüdasına 15 kuruş, cebhane kulluğuna 10 kuruş, Paşa Kapısı kulluğuna 15 kuruş, saçılan 200 kuruş para, hatt-ı hümayun getiren müsahib ağaya 1000 kuruş, iki nefer hasekilere 10 kuruş, yalı köşkü kapıcısına 5 kuruş, timur kapıcısına 5 kuruş, soğuk çeşme kapıcısına 5 kuruş, sarık sandalı neferlerine 30 reisine 10 kuruş has odalı yeşilli eskiye 10 kuruş, has ahur eskisine 10 kuruş verilmiştir⁵².

2.2. Nevrûz Hediyesi

Nevrûz Türk-İslâm coğrafyasında yeni yılın başlangıcı sayıldığından geleneksel şenliklerle kutlanır bu güne mahsus olmak üzere pek çok tören yapılırdı⁵³. Osmanlılarda hangi tarihten itibaren kutlanmaya başladığı tespit edilememiş olsa da daha çok XVIII. yüzyıl kaynaklarında rastladığımız nevrûz kutlamalarının eski bir gelenek olduğunu düşünebiliriz⁵⁴. Osmanlı sarayında gerçekleşen nevrûz kutlamalarında iki kişi ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri Müneccimbaşı bir diğeri ise Hekimbaşıdır. Osmanlılarda en önemli görevi her yıl takvim tertip etmek olan Müneccimbaşı doğum, düğün, savaş ilanı gibi önemli konularda yıldızlara bakarak en uygun zamanı tespit ederdi⁵⁵. Hazırlamış oldukları bu

⁴⁹ TS.MA., d, nr.950, vrk. 3b.

⁵⁰ Alıkkılıç, *a.g.e.*, 129.

⁵¹ TS.MA., d, nr.950, vrk. 5a.

⁵² TS.MA., d, nr.950, vrk. 5a.

⁵³ Çay, *a.g.e.*, 17.

⁵⁴ Çay, *a.g.e.*, 192.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 371.

takvimlerde nevrûzun başlamış olduğu ânı, gün, saat, dakika ve saniye olarak belirtirlerdi. Tertip ettikleri takvimleri padişah ve sadrazama sunarak karşılığında Nevrûziyye olarak adlandırılan hediyeler alırlardı⁵⁶.

Nevrûz kutlamalarının en vazgeçilmez unsuru, saray eczanesinde afyon özü ve çeşitli kokularda hekimbaşı tarafından kırk çeşit bitkiden hazırlanan nevrûziye mâcunu idi. Gümüş bir tepside sunulan aynı zamanda nevrûziye şekeri olarak da adlandırılan bu mâcunun daha çok sabahları aç karına tüketilmesi önerilirdi⁵⁷.

Hazırlanan nevrûz mâcunu Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen Nevrûz kutlamalarına renk katmaktaydı. Bu mâcun aynı zamanda Edirne'deki saraya da Hekimbaşı tarafından götürülmekteydi. Bunun için de Sadrazam'ın huzurunda Hekimbaşı'ya sincap postu hediye edilirdi⁵⁸. Hekimbaşı'nın bu macun karışımını pişirip padişaha sunmasına karşılık kendisine adet üzere samur kürk hediye edilir ve bir miktar bahşiş verilirdi⁵⁹.

İncelediğimiz defterde iki farklı tarihe ait nevrûz kutlamaları sonunda hekimbaşılara verilen hediye ve bahşişlerin kayıtları tespit edilmiştir. Müneccimbaşı ile ilgili kayıtlara ise rastlanmamıştır. 1196/1781-82 senesinin kaydedildiği nevrûz kutlamalarında tahtta I. Abdülhamid bulunmaktaydı. Bu kutlamalarda, sarayda görevli göz hekimlerinin başı olan kehhâlbaşıya 15 kuruş, kehhâl-i sâni'ye 7 kuruş, Müderris Nûman Efendi'ye 15 kuruş, hekimbaşı kethüdâsına 20 kuruş, cerrahların tümüne 6'şar kuruş, hekimler ve tabiblerin hepsine 10'ar kuruş ve tabib buhusu sunuldu⁶⁰.

1205/1790-91 tarihlerine tesadüf eden nevrûz bayramı kutlamalarında Osmanlı tahtında 29'uncu padişah III. Selim vardı. Hekimbaşı ve cerrahbaşı ya 6 adet â'lâ çuka ipekli bir kumaş çeşidi olan 2 adet hatayî üstüfe donluk, sevaî hind 2 adet, 1 adet donluk şal, 1 adet çuka, 1 adet destar verildi⁶¹.

⁵⁶ Fatih Köse, "Osmanlılarda Nevrûziyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış", *EKEV Akademi Dergisi* 16/51, (Bahar 2012), 99.

⁵⁷ Süheyl Ünver, "Türkiye'de Nevruz ve Nevruziye", *Vakıflar Dergisi*, C.XI, (1976), 227.

⁵⁸ Emine Dengeç, "Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme" *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, (2009), 1061.

⁵⁹ Dengeç, *a.g.m.*, 1060.

⁶⁰ TS.MA., d, nr.950, vrk. 6b.

⁶¹TS.MA., d, nr.950, vrk. 6b.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin en fazla önem verdiği merâsim Ramazan ve Kurban bayramlarıydı. Bu merâsimler hem devletin ihtişamını ve gücünü göstermek için hem de dini muhtevasından dolayı oldukça önemsenmiştir. Zaman zaman mekânsal değişimler dolayısıyla farklılıklar görülüyor olsa da genel hatları ile hemen hemen aynı protokol ve hediyeleşme usûlleri uygulanmıştır.

Osmanlılarda padişaha hediye takdimi XVII. yüzyıldan itibaren devletin içinde bulunduğu çözülmeye paralel olarak merasimlerin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Osmanlı hiyerarşik düzenine göre daha alt statüdekiler daha üst mevkidekilere hediyeler sunuyor ve böylelikle alt-üst ilişkisi belirli kurallar çerçevesinde yürütülüyordu. Böylelikle hediyeleşme usûlleri Osmanlı Devleti'nde hiyerarşik yapı hakkında bilgi edinmemize olanak sağlıyordu. İktisadi yönünün yanı sıra hiyerarşik yapıyı da kuvvetlendiren hediyeleşme uygulaması, iktidarın hakimiyeti tesis etmesi bakımından merasimlerde sıklıkla başvurduğu bir usûl olarak yerini almıştır.

Hediye, en yüksek mevkiye sahip olan padişaha sadakatın simgesi durumundaydı. Sunduğu hediyeler ile padişaha olan yakınlığını ve bağlılığını gösteren kişiler hediyelerin karşılığında padişahın beratla birlikte verdiği hil'at, sancak gibi armağanlar padişahın onlara verdiği yetkiyi simgelerdi. Böylelikle padişah hem kendi otoritesini hem de hediye sunan kişinin konumunu sağlamlaştırmış olurdu.

Bu defter bize XVIII. yüzyılda gerçekleşen muayede törenlerinde verilen hediyeler, bahşişler ve aidatlar hakkında bilgi vermektedir. Herkes için ulaşılması kolay olmayan rûgani yada şükûfe tabla ile sunulan yaldızlı, sâde, elvan süslemeli billûr ve elmastraş cinsinde çeşitli bardak, kâse, sahan gibi mutfak eşyalarının hediye edildiği görülmektedir. Bu sunum araç gereçlerinin menşelerine baktığımızda son derece kıymetli olan İngiliz, Saksonya, Sakız işi olduğu görülür. Bu törenlerde verilen diğer bir hediye yine oldukça değerli olan çeşitli şekerleme, reçel, yaş-kuru meyve ve çiçeklerdir. Şeker, reçel ve çiçekler genellikle tabla içerisinde kâse ve bardaklar içerisinde sunulurken yaş ve kuru meyvelerin sepet ile sunulduğu anlaşılmaktadır.

Saray mensuplarından başka kendilerine hediye sunulan diğer kişiler şehzâde ve sultanlardır. Defterde, III. Mustafa döneminde gerçekleşen bayram töreninde şehzâde Selim ve Mehmed'e, sultanlardan Beyhan, Fatma, Hatice ve Şah Sultana verilen hediyelerin ayrı ayrı kaydedildiğini görüyor iken, I. Abdülhamid döneminde şehzâde ve sultanlara verilen hediyelerin toplu halde kaydedildiğini görüyoruz. Şehzâde Selim ve Mehmed'e verilen hediye çeşitleri aynı olmasına rağmen sayılarında farklılık vardır. Bu farklılığın Selim'in büyük şehzâde olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Sultanlar arasında ise böyle bir değişiklik görülüyor. Yaşlarına bakılmaksızın hepsine eşit miktarda ve aynı çeşit hediye verildiği görülmektedir.

Bayram merâsimlerinde, devletin en üst kademesinden en alt kademesine kadar herkese çeşitli bahşiş ve hediyeler dağıtılmaktadır. Defterde hazine, kilerli ve seferli oda koğuşlarında bulunan ağalara ve maiyetlerine de bahşiş dağıtıldığı görülmektedir. Bahşiş miktarlarında farklılıklar dikkat çeken bir husustur. (Has oda imamı 10 kuruş bahşiş alırken, kandilci 3 kuruş almıştır). Böyle değişikliklerin görevlilerin rütbelerinden kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Defterde, Sultan III. Selim döneminde kutlanan nevrûz töreni kayıtları da görülmüştür. Nevrûz bayramı Türklerin eski geleneklerinden bir tanesidir. Osmanlı da bu kutlamaları devam ettirmiştir. Nevrûz sebebi ile hekimbaşı, cerrahbaşı, hekim ve cerrahlara verilen hediyeler ve bahşişler kaydedilmiştir. Kehhâlbaşı, 15 kuruş bahşiş alırken Kehhâl-ı sâni onun yarısı kadar bahşiş almıştır. Rütbesi aynı olan kişiler aynı bahşışı almışlardır. Hekîmbaşı ve cerrahbaşılara aldıkları bahşışden hariç çuka, hatayî gibi değerli kumaşlar hediye edildiği de tespit edilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

TS.MA., D. nr.950, vrk. 2a,2b,3a, 3b,5a,6b,7a,7b,

İnceleme Kaynakları

Ağca Diker, Sevgi. “Has Oda Teşkilatı.”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Alikılıç, Dünder. *Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenleri: İmparatorluk Seremonisi*, İstanbul: Kelebek Matbaacılık, 2004.

Altındağ, Ülkü. “Dârüssaâde”, *DİA.*, C.IX, (İstanbul 1994): 1-3.

Bozkurt, Nebi. “Bayram Kutlamaları”, *DİA.*, C.V, (İstanbul 1992): 261-263.

Çay, Abdülhaluk M. *Türk Ergenekon Bayramı*, Ankara: İleri Yayınları, 1989.

Deveci, Abdurrahman. “Osmanlı Minyatürü’nde Kızlar Ağası ve Has Oda Ağaları.”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43, (2016): 1024-1035.

Dingeç, Emine. “Osmanlı Sarayında Eski Bir Türk Geleneği: Yeni Yılda Hediyeleşme.”, *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, (2009): 1056-1073.

Karaca, Filiz. “Teşrifât”, *DİA.*, C.40, (İstanbul 2011): 570-572.

Köse, Fatih. “Osmanlılarda Nevruzîyye Geleneklerine Tarihsel Açıdan Bakış.”, *EKEV Akademi Dergisi*, 16/51, (Bahar 2012): 93-102.

Necipoğlu, Gülru. *15 ve 16 yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, Çev., Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Sarayında Hayat*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2008.

Özdemir, Nutku. “Bayram”, *DİA.*, C.V, (İstanbul 1992): 263-265.

Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

Sargon, Erdem. “Bayram”, *DİA.*, C.V, (İstanbul 1992): 257-259.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Tarım Ertuğ, Zeynep. *18. YY. Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri: Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu’na Armağan*, Ed., Zeynep Tarım Ertuğ. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

Tarım Ertuğ, Zeynep. “Osmanlı İstanbul’unda Merâsim ve Teşrifâta Dair Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16, (2010): 131-148.

Uluçay, M. Çağatay. *Harem II*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2011.

Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nde Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1945.

Ünver, Süheyl. “Türkiye’de Nevruz ve Nevruzîyye”, *Vakıflar Dergisi*, C.XI, (1976): 227-237.